

ภูมิปัญญาการทอเสื่อกก : การสืบทอดพหุวัฒนธรรมของชุมชนชายแดน
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านตุน ตำบลบ้านด่าน อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว
The Wisdom of Sedge Mat Weaving: A Multicultural Heritage of Border
Communities A Case Study of Ban Tun Community, Ban Dan Sub-district
Aranyaprathet District, Sa Kaeo Province

มนศักดิ์ มหิงษ์^{1*} และชนิกานต์ แสนสีดา²
Manasak Mahingr^{1*} and Chanikarn Saensida²

Received 26 มิถุนายน 2568 Revised 18 พฤศจิกายน 2568 Accepted 7 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านตุน จังหวัดสระแก้ว ในมิติประวัติความเป็นมา กลไกการสืบทอด และแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืน ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่โดยการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงภูมิปัญญาและกลุ่มทางสังคมรวม 10 ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านตุนเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนไทย-กัมพูชาที่มีการผสมผสานทางอัตลักษณ์ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกโดยทำหน้าที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เสือคือทักษะเชิงช่างดั้งเดิมจากสมัยบรรพบุรุษที่อาศัยในกัมพูชาหลอมรวมกับรสนิยมและการพาณิชย์สมัยใหม่ของไทย มีกลไกการเรียนรู้แบบซึมซับและยืดหยุ่นผ่านระบบเครือญาติซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาสามารถดำรงอยู่และปรับตัวท่ามกลางพลวัตของเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนได้ นอกจากนี้ การผลิตเสื่อจากหัตถกรรมในครัวเรือนสู่การเป็นวิสาหกิจชุมชนด้วยการสร้างสรรค์ลวดลายประยุกต์ร่วมสมัย เช่น ลายต้นสน ลายดอกกุหลาบ และลายลูกแก้ว ที่พัฒนาขึ้นใหม่เป็นการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและมีความหมายต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ชุมชน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, กลไกการสืบทอด, พหุวัฒนธรรม, ชุมชนชายแดน, ความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม

¹ อาจารย์, วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

¹ Lecturer, Bodhi Vijjalai College, Srinakharinwirot University

² นิสิต, วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² Undergraduate student, Bodhi Vijjalai College, Srinakharinwirot University

* ผู้ประสานงานนิพนธ์ e-mail: manasak@g.swu.ac.th

Abstract

This qualitative research aims to investigate the local wisdom of sedge mat weaving in the Ban Tun community, Sa Kaeo Province, focusing on its historical background, transmission mechanisms, and pathways toward sustainable development. Data were collected through field research, employing participant observation and in-depth interviews with ten key informants, including local sages and relevant social groups. The gathered data were analyzed using descriptive content analysis.

The findings reveal that the Ban Tun community functions as a Thai-Cambodian border multicultural society characterized by a profound integration of identities. Sedge mat weaving serves as a vital cultural heritage, bridging traditional craftsmanship inherited from Cambodian ancestors with contemporary Thai aesthetic and commercial preferences. The transmission mechanism is characterized by "flexible and immersive learning" within kinship networks, which is fundamental to the survival and adaptation of this wisdom amidst the dynamics of the Border Special Economic Zone. Furthermore, the transition from household handicraft to a community enterprise- through the creation of contemporary applied motifs such as the pine tree, rose, and re-developed "Luk Kaew" patterns- not only enhances economic value but also signifies a re-actualization of cultural heritage that fosters pride in communal identity.

Keywords: Local Wisdom, Transmission Mechanism, Multiculturalism, Border Community, Cultural Resilience

1. บทนำ

“เสื่อ” จัดเป็นสินค้าหัตถกรรมจักสานประเภทหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน การทอเสื่อเป็นงานจักสานที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ “กก” นำมาทอเป็นผืนโดยใช้กันอย่างแพร่หลาย บุญช่วง บุญสุข และคณะ (2560) อธิบายพืชวงศ์กกและวงศ์หญ้า เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่มีความหลากหลายระดับชนิดสูง มีสายสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการและมีลักษณะสันฐานวิทยาบางประการที่ใกล้เคียงกัน หลายชนิดเป็นวัชพืช ซึ่งมักเรียกรวม ๆ ว่า “หญ้า” ทั้งนี้อาจไม่ใช่วงศ์หญ้าแต่เป็นพืชวงศ์กกหรือพืชวงศ์อื่น ๆ ที่มีลักษณะวิสัยและสันฐานวิทยาคัลยกันกับพืชวงศ์หญ้าได้ ชุมชนนำกกมาทอเป็นเสื่อตอบสนองความต้องการในการใช้สอยในชีวิตประจำวันของชุมชนเป็นงานศิลปะที่สร้างสรรค์จากภูมิปัญญาได้อย่างสร้างสรรค์ เพราะเสื่อเป็นเครื่องใช้พื้นบ้านที่ทำจากวัสดุพื้นบ้าน ชุมชนบ้านต้น สามารถผลิตเสื่อใช้เองเป็นเครื่องจักสานที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และมีเอกลักษณ์ที่สามารถส่งเสริม

เป็นสินค้าระดับการส่งออกได้ ปัจจุบันวิธีการทอเสื่อหรือรูปแบบของเสื่อตลอดจนวัสดุที่ใช้ทอเสื่อ เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพภูมิศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เมื่อ“เสื่อ”เป็นสินค้าประเภทหัตถกรรมที่ผลิตในครัวเรือนโดยเป็นอาชีพหลักในการผลิตหรือกลุ่มเคหะสิ่งทอ ชุมชนแห่งนี้ได้เรียนรู้และการปรับตัวให้การทอเสื่อมีความทันสมัยพร้อมกับการอนุรักษ์ โดยมีการพัฒนารูปแบบและลวดลายใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าออกมาสู่ตลาดเสมอ การส่งเสริมและพัฒนา ยังอยู่ในระยะไม่ต่อเนื่องจริงจัง และกลุ่มผู้ทอเสื่อมีปัญหาจากสภาวะเป็นผู้สูงวัยด้วยสมรรถนะขีดจำกัดการทำงาน ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล (2555) ได้สะท้อนปัญหาว่า แบบแผนการทอเสื่อกกยังเป็นการผลิตเพื่อเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การผลิตถูกกำหนดโดยการใช้แรงงานตลอดปีและการตอบสนองการบริโภค การใช้แรงงานเป็นไปตามความเป็นไปได้ของทรัพยากร แรงงานการผลิตเป็นรากฐานการผลิตของครอบครัว ระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นระบบที่มีวิถีชีวิตของตนเองซ่อนอยู่จากระบบที่เป็นรากฐานดั้งเดิมมา มีกลไกการผลิตซ้ำของตนเอง มีวิธีการแจกจ่ายทรัพยากรและวิถีชีวิตที่พัฒนามาอยู่แล้วลักษณะสำคัญคือ ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต แรงงานคือสมาชิกภายในครอบครัวเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเป้าหมายของการผลิตคือการดำรงอยู่และการรักษาตัวให้รอดของครอบครัวและชุมชนสามารถเลี้ยงตัวเองได้โดยการพึ่งแรงงานในครอบครัว พึ่งทรัพยากรท้องถิ่น พึ่งตัวเองและพึ่งกันเองในชุมชน

ปัญหาที่ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านตกอยู่ในภาวะที่ผู้ผลิตต้องต่อสู้ดิ้นรนแต่เพียงลำพัง และมีการส่งเสริมกันอย่างผิวเผินทั้ง ๆ ที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญยิ่งทั้งในด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตของคนชนบท ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ

การสร้างผลงานภูมิปัญญา “เสื่อกก” ของชุมชนบ้านต้น ในปัจจุบันมีแนวโน้มหลายปัจจัยที่กำลังจะสูญหายไป ชุมชนยังสร้างผลงานหัตถกรรมเหล่านี้ให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และต้องการพัฒนาภูมิปัญญาที่ชุมชนกลุ่มนี้สืบสานต่อกันมาให้คงอยู่ต่อไปซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความภูมิใจที่สร้างรายได้ให้ผู้ทอเสื่อ

จากความสำคัญของปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความเป็นมาของการทอเสื่อกกจากต้นทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจกลไกการสืบทอดองค์ความรู้ในบริบทของชุมชนชายแดนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม (พหุวัฒนธรรม) ไทย-กัมพูชา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมอัตลักษณ์และกำหนดทิศทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาให้มีความยืดหยุ่นและดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 ศึกษาความเป็นมาของการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว

2.2 ศึกษาศึกษากลไกการสืบทอดภูมิปัญญาการทอเสื่อกกในบริบทพหุวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทอเสื่อกกและผลิตภัณฑ์ชุมชนบ้านต้น อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

3.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive sampling) รวม 10 คน ประกอบด้วย

3.1.1 ผู้ทอเสื่อกกประสบการณ์มากกว่า 10 ปี จำนวน 4 คน

3.1.2 สมาชิกชุมชนผู้ให้ข้อมูลบริบททางสังคมและวัฒนธรรม จำนวน 4 คน

3.1.3 หน่วยงานส่งเสริมรายได้ชุมชนและสวัสดิการสังคม จำนวน 2 คน

3.2 เครื่องมือวิจัยและการตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย การใช้วิธีการแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview guideline) และแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นประวัติ วัสดุ กระบวนการผลิตลาย สีสัน และการถ่ายทอดภูมิปัญญา พร้อมบันทึกเสียงและภาพถ่าย อีกทั้งแบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation checklist) เพื่อบันทึกวิถีชีวิตและกระบวนการผลิต ผู้วิจัยตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือโดยการทดลองใช้ (Pilot study) (Creswell, 2013)

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 1) ข้อมูลเอกสาร (Documentary research) รวบรวมข้อมูลทฤษฎีจากเอกสารวิชาการ บทความวิจัย อินเทอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานและกรอบแนวคิด และ 2) ข้อมูลภาคสนาม (Field data collection) เก็บข้อมูลปฐมภูมิจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยตรง ผ่านการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อเข้าใจบริบทชุมชนและกระบวนการผลิต และการสัมภาษณ์เชิงลึกตามประเด็นเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลากหลายมิติ (สุภางค์ จันทวนิช, 2557)

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดำเนินการโดยบูรณาการข้อมูลปฐมภูมิ มี 3 ขั้นตอน 1) การตรวจสอบข้อมูล ตรวจสอบความครบถ้วน ถูกต้อง และน่าเชื่อถือ 2) การจัดระเบียบข้อมูล การจัดหมวดหมู่ และจัดระบบข้อมูลตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดด้วยเทคนิค Coding 3) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content analysis/Thematic analysis) วิเคราะห์เชิงลึกเพื่อตีความ ตรวจสอบความสัมพันธ์ และสังเคราะห์รูปแบบ แนวคิด และความหมาย โดยบูรณาการข้อมูลทั้งหมดเพื่อสรุปและอภิปรายผล (รัตนะ บัวสนธ์, 2551)

4. ผลการวิจัย

4.1 ความเป็นมาของการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว

ชุมชนบ้านต้น ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลบ้านด่าน อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ ตำบลบ้านด่านจัดเป็นตำบลขนาดกลางที่ประกอบด้วย 7 หมู่บ้านย่อย ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านด่าน หมู่ที่ 2 บ้านหนองขาม หมู่ที่ 3 บ้านไทยสามารด หมู่ที่ 4 บ้านต้น หมู่ที่ 5 บ้านโรงเรียน หมู่ที่ 6 บ้านกุดม่วง

และหมู่ที่ 7 บ้านสุขมงคล โดยมีจำนวนประชากรรวมประมาณ 5,676 คน (ข้อมูล ณ ปัจจุบัน จากการศึกษาเบื้องต้นของผู้วิจัย) ลักษณะเด่นประการหนึ่งของพื้นที่นี้คือการตั้งอยู่ติดกับชายแดนประเทศกัมพูชา ซึ่งส่งผลให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและสังคมอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ที่ 4 บ้านตุน ที่ปรากฏลักษณะของชุมชนพหุวัฒนธรรมอย่างชัดเจน อันเป็นผลมาจากการผสมผสานระหว่างประชากรชาวไทยและชาวกัมพูชาอย่างกลมกลืน

วิถีชีวิตของชาวบ้านตุนเป็นไปอย่างเรียบง่าย อาศัยการพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นได้อย่างชาญฉลาด ควบคู่ไปกับการนำภูมิปัญญาที่สั่งสมมาแต่โบราณมาปรับใช้ในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตประจำวัน องค์ความรู้ด้านการผลิต การแปรรูป และงานฝีมือต่าง ๆ ได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องและเป็นธรรมชาติ กระบวนการถ่ายทอดความรู้นี้เองที่ถือเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนและพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนมาโดยตลอด ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ทรัพยากร และภูมิปัญญา จึงเป็นกลไกสำคัญที่หล่อหลอมอัตลักษณ์และสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนบ้านตุน ซึ่งเป็นไปตามการอธิบายของ นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2550) เกี่ยวกับองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งมีสภาพการณ์ที่แตกต่างกันในด้านต่างๆ เช่น พื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต ความรู้ทักษะที่แตกต่างกันจะมีความต้องการที่จำเป็นที่จะต้องตอบสนองในด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา สันติภาพ การศึกษา หรือกิจกรรมอื่นๆ อย่างไร และชุมชนได้สร้างกระบวนการหรือการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นของคนในชุมชนอย่างไร อะไรคือเงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้กระบวนการที่ชุมชนสร้างขึ้นบรรลุเป้าหมายในการตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน

ความสามารถทางด้านภูมิปัญญาที่โดดเด่นและเป็นที่ประจักษ์ของชุมชนบ้านตุนคือการทอเสื่อกก ซึ่งเป็นองค์ความรู้และทักษะที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ การทอเสื่อกกนี้อาศัย “ตั่นก” ซึ่งเป็นวัตถุดิบธรรมชาติที่สามารถหาได้เป็นจำนวนมากในพื้นที่มาเป็นวัสดุหลักในการผลิต กระบวนการผลิตเสื่อกกนั้นเริ่มต้นจากการนำตั่นกมาผ่านกรรมวิธีการย้อมสี เพื่อให้ได้เฉดสีที่หลากหลายและสวยงาม สีในสิ่งทอ วันดี มาตสธิตย์ (2550) กล่าวถึง การใช้สีในลวดลายหลากสี จำเป็นที่ผู้ผลิตจะต้องคำนึงถึงในเรื่องหลักศิลปะ ความสวยงาม ประโยชน์ใช้สอย ศิลปะและวัฒนธรรมตลอดทั้งค่านิยมความเชื่อของสังคม พร้อมทั้งแนวโน้มของแฟชั่นและฤดูกาล สิ่งเหล่านี้จะมีผลและความสำคัญต่อการผลิตสิ่งทอที่ตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจของลูกค้า ทั้งตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ ปัจจุบันมีการแข่งขันด้านสิ่งทอสูง

ก่อนที่จะนำมาเรียงสลับและทออย่างประณีตจนเกิดเป็นผืนเสื่อขนาดใหญ่ เสื่อกกที่ได้นี้ไม่เพียงแต่ใช้สอยภายในครัวเรือนสำหรับการนั่งหรือนอนเท่านั้น แต่ยังได้รับการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในเวลาต่อมา แม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ปรากฏข้อมูลที่แน่ชัดเกี่ยวกับผู้ริเริ่มภูมิปัญญานี้ว่าเป็นรูปธรรม แต่สิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้คือ การสืบทอดกรรมวิธีการทอเสื่อได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องไม่เคยขาดสาย โดยผู้สืบทอดภูมิปัญญาในปัจจุบันมักได้รับการถ่ายทอดทักษะจากประสบการณ์ตรงตั้งแต่ยังเยาว์วัย ด้วยการช่วยเหลือบิดามารดาในการทอเสื่ออย่างใกล้ชิด การมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตตั้งแต่เด็กนี้เองที่ทำให้เกิดความชำนาญและ

ชี้มับบองค้ความร้มาโดยธรรมาชาติ ซึ่งเป้นลัษณะเฉพาะของการถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชน
ดั่งเดิม

ในระยะแรกเริ่มของการทอเสื่อนั้น การผลิตส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการใช้สอยภายใน
ครัวเรือนเป็นหลัก สะท้อนวิถีการพึ่งพาตนเองของชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปและ
เกิดการสั่งซื้อจากภายนอก การทอเสื่อก็ได้รับการพัฒนาไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายเชิงพาณิชย์
ส่งผลให้ภูมิปัญญานี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนมากขึ้น ปัจจุบันการทอ
เสื่อในชุมชนบ้านต้นไคก้าวข้ามจากการทอในรูปแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว สู่การพัฒนาและ
สร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ ที่มีความซับซ้อนและสวยงามยิ่งขึ้น การประยุกต์ใช้อุปกรณ์และ
เทคนิคต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการสร้างลวดลาย ถือเป็นการเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับ
ผลิตภัณฑ์เสื่อกก ส่งผลให้สามารถแข่งขันในตลาดได้ดีขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวของ
ภูมิปัญญาให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนบนฐานภูมิปัญญา
และการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเป้าหมายสำคัญของชุมชนบ้านต้นไค มีศักยภาพสูงในการพัฒนา
เศรษฐกิจอย่างยั่งยืน โดยเน้นการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มผู้สูงอายุในการผลิตไม่ว่าด การใช้
ภูมิปัญญาและแรงงานของผู้สูงอายุให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่เพียงแต่สร้างรายได้เสริมให้กับ
กลุ่มประชากรที่สำคัญของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาและต่อยอดองค์ความรู้จากคนกลุ่ม
หนึ่งที่มีภูมิปัญญาเข้าไปในสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้ แนวทางการพัฒนาชุมชนบ้านต้นไคยังยึดมั่น
อยู่ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นกรอบคิดในการดำเนินชีวิต และการอนุรักษ์
ประเพณีของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ถือเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นสินทรัพย์
ที่มีคุณค่าที่ช่วยเสริมสร้างความผูกพันภายในชุมชนและเป็นแรงผลักดันในการสร้างสรรค์
สิ่งใหม่ ๆ ควบคู่ไปกับการขับเคลื่อนจากภายใน

4.2 กลไกการสืบทอดภูมิปัญญาการทอเสื่อกกในบริบทพหุวัฒนธรรมของชุมชน
ชายแดนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว

4.2.1 การอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชน นำเสนอประเด็นใน
การศึกษามีผลการศึกษา จากข้อมูลของ สุทัต เพื่องประกอบ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 13
กันยายน 2566) กล่าวว่า การทอเสื่อกกมีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ซึ่งได้วิธีการเรียนรู้ ความรู้
เกี่ยวกับการทอเสื่อกก เป็นพื้นฐานความรู้ที่เริ่มตั้งแต่ครอบครัวได้ซึมซับรับรู้กรรมวิธีและ
ขั้นตอนการทอนี้มาตลอดตั้งแต่สมัยยังเด็ก เมื่อโตพอที่จะได้รับการฝึกฝนจนเป็นทักษะและ
ความชำนาญ แต่เดิมในชุมชนมีการปลูกต้นกกกันมากมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งเป็นทรัพยากร
ที่สำคัญต่อชุมชน ต้นกกที่ใช้ปลูกคือ กกนา ที่มีคุณลักษณะให้ความนิ่ม ไม่แข็ง แต่ความคงทน
ไม่ตีมากนัก จึงมีแนวคิดในการผสมผสานด้วย ต้นปอ นำไปประกอบในการทอร่วมกับต้นกก
แต่ปัจจุบันใช้เพียงต้นกกสายพันธุ์ราชินี เนื่องจากมีความทนทาน ไม่นิ่มเกิน สภาพคงเดิมไม่
ชำรุดร่ายง่าย เมื่อต้นกกยาวเต็มที่ ชาวบ้านจะใช้เคียวตัดกกไปรวมกันเป็นมัด แล้วนำไปคัดแยก
ความยาวของต้น ซึ่งเรียกกันว่า “สะบัดกก” จากนั้นต้องผ่านกรรมวิธีอีกหลายขั้นตอนกว่าจะ
ได้เสื่อสวยๆ สักผืนไว้ใช้งาน โดยรูปแบบของเสื่อกกที่ทอออกมาส่วนใหญ่จะเป็นเสื่อผืนใหญ่
และเสื่อพับ ลักษณะเด่นของเสื่อกกบ้านต้นไคจะมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เป็นหลักอย่าง ลายคู่
ลายสอง ลายสาม ซึ่งปัจจุบันมีการแข่งขันสูงทั้งจากเสื่อที่ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติ และวัตถุดิบ
สังเคราะห์ ทำให้ชุมชนต้องหาวิธีเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องไม่จำกัดยุติที่เสื่อผืน

เพื่อให้มีความทันสมัยเข้าถึงกลุ่มคนได้ทุกเพศทุกวัยและเพื่อประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้อย่างต่อเนื่อง และชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

ทองทิพย์ หมั่นสิน (การสื่อสารส่วนบุคคล, 16 กันยายน 2566) กล่าวว่า บ้านต้นเป็นชุมชนที่ผสมผสานระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา เอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีหลากหลาย เช่น วัฒนธรรมอาหาร ศาสนา พิธีกรรมทางศาสนา ส่วนใหญ่มีการประกอบอาชีพทำการเกษตร กลุ่มสตรีทำไม้กวาด กลุ่มทอเสื่ออก ส่วนตัวคุณป้านั้นทำอาชีพการทอเสื่อแคะอาชีพเสริม พอมีเวลาว่างจากงานก็มักจะมานั่งทอเสื่อ เสื่อผืนหนึ่งใช้เวลาในการทออย่างต่ำประมาณ 2-3 วัน แต่ก็ขึ้นอยู่กับขนาดว่าเล็กหรือใหญ่เพียงใด ด้านกระบวนการปลูกต้นกก การใช้สี และลวดลาย มีวิธีการผลิตเป็นแบบพื้นฐานทั่วไปเหมือนครัวเรือนอื่น ๆ ในชุมชน

4.2.2 ขั้นตอนการสร้างเสื่ออกภูมิปัญญาชุมชนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว ภูมิปัญญาการทอเสื่ออกของชุมชนบ้านต้น จังหวัดสระแก้ว เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และความสามารถในการปรับตัวของชุมชนมาอย่างยาวนาน กระบวนการสร้างเสื่ออกวิเคราะห์ตามแนวคิดและผลการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่ออก ของจังหวัดจันทบุรี ของ บุศรินทร์ สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า (2563) การสร้างมูลค่าเพิ่มจากการทอเสื่ออกเพื่อเศรษฐกิจของชุมชน ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี ของลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล (2555) เพื่อทำความเข้าใจถึงมิติการถ่ายทอดองค์ความรู้และศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มของภูมิปัญญาบ้านต้น กระบวนการสร้างเสื่ออกของชุมชนบ้านต้นเป็นไปตามขั้นตอนที่พิถีพิถันและสะท้อนถึงความเข้าใจในธรรมชาติของวัตถุดิบและภูมิปัญญาที่สั่งสมมาแต่โบราณ ขั้นตอนเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นหัวใจสำคัญของการผลิตเสื่ออกคุณภาพดี สามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

1. การเก็บเกี่ยวต้นกก ชุมชนบ้านต้นเลือกใช้ต้นกกสายพันธุ์ “ราชินี” ซึ่งมีคุณสมบัติที่ทนทานและคงคุณภาพได้ดีกว่าต้นกกชนิดอื่น การเก็บเกี่ยวต้องกระทำในช่วงเวลาที่เหมาะสม คือเมื่อต้นกกมีอายุประมาณ 2-3 เดือนและเริ่มออกดอก ซึ่งเป็นระยะที่กกมีความเหนียวพอประมาณไม่แก่จนเกินไป หากกกแก่หรืออ่อนเกินไปเส้นกกจะขาดง่ายเมื่อนำไปทอ ทำให้เสื่อที่ได้ไม่สวยงาม ชาวบ้านจะใช้มีดหรือเคียวตัดบริเวณโคนต้น โดยตัดปลายยอดที่มีดอกทิ้ง และรวบมัดไว้ การเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสมนี้แสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนและประสบการณ์ที่สั่งสมมา ซึ่งบุศรินทร์ สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า (2563) ชี้ให้เห็นว่าการเลือกวัตถุดิบที่ดีเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตที่ส่งผลต่อคุณภาพของผลิตภัณฑ์ขั้นสุดท้าย และเป็นองค์ความรู้เชิงปฏิบัติที่มีถ่ายทอดผ่านการสังเกตและลงมือทำจริง

2. การสอยต้นกก หลังจากเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะนำต้นกกมาคัดแยกให้มีขนาดเท่า ๆ กัน จากนั้นใช้มีดแหลมคมแบ่งกกออกเป็นเส้นเล็ก ๆ อย่างประณีต ซึ่งเรียกว่า “การสอยกก” ในขั้นตอนนี้ต้องอาศัยความชำนาญเพื่อให้ได้เส้นกกที่มีขนาดสม่ำเสมอ ซึ่งจะส่งผลต่อความละเอียดสวยงามของผืนเสื่อ เป็นขั้นตอนที่แสดงถึงทักษะเฉพาะที่สำคัญในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เส้นกกที่ได้จากการสอยจะถูกนำไปตากแดดจัด ๆ จนแห้งสนิท ก่อนที่จะถูก

มัดรวมกันเป็นมัดเพื่อรอขั้นตอนการย้อมสี การตากแดดอย่างถูกวิธีเป็นสิ่งสำคัญเพื่อป้องกันการเกิดเชื้อราและรักษาคุณภาพของเส้นกก

3. การตากต้นกก การตากกกเป็นขั้นตอนที่ละเอียดอ่อนและต้องการความใส่ใจ ชาวบ้านมีวิธีการตากหลากหลายรูปแบบ บางรายจะเกลี่ยกกระจ่ายบนราวไม้ไผ่ในแนวนอน หรือบางรายอาจนำไปตากในลานกว้างเพื่อให้กกถูกแดดอย่างทั่วถึง การเลือกสถานที่โล่งแจ้งไม่มีแสงแดดรำไรเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้กกได้รับแสงแดดเต็มที่ หากแดดจัดเพียงพอกกจะใช้เวลาตากประมาณ 7 วัน หรือจนกระทั่งกกเปลี่ยนเป็นสีเหลืองและแห้งสนิท เมื่อกกแห้งดีแล้วจะถูกรวบรวมและมัดเป็นกำเพื่อเตรียมนำไปย้อมสี กระบวนการตากนี้มีผลต่อความคงทนและสีสนของเส้นในระยะเวลา ซึ่งลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล (2555) เน้นย้ำว่าการปรับปรุงคุณภาพของวัตถุดิบและกระบวนการผลิตเป็นส่วนสำคัญในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์

4. การย้อมสีกก ขั้นตอนนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความสวยงามและมูลค่าของเส้น ผู้ผลิตต้องอาศัยการสังเกตอย่างแม่นยำเพื่อให้ได้สีตามความต้องการ สีที่ใช้ย้อมส่วนใหญ่เป็นสีเคมีสังเคราะห์ ก่อนย้อมเส้นกกจะต้องถูกแช่น้ำประมาณ 1 ชั่วโมง เพื่อให้เส้นกกอมน้ำและขยายตัว ทำให้ดูดซึมสีย้อมได้ง่ายขึ้น และทำให้สีติดทนนานไม่หลุดระหว่างการย้อม จากนั้นนำมาผึ่งแดดให้พอหมาดก่อนจะนำลงในหม้อย้อมสีที่เตรียมไว้ การต้มในหม้อย้อมใช้เวลาประมาณ 30 นาที แล้วพลิกกลับด้าน ต้มต่ออีก 30 นาที เพื่อให้สีติดเส้นกกทั่วถึงทุกเส้น เมื่อได้สีตามต้องการแล้ว จะนำขึ้นผึ่งแดดให้แห้งสนิท เพื่อรอขั้นตอนการทอต่อไป การควบคุมคุณภาพในการย้อมสีนี้ ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล (2555) ชี้ว่ามีผลโดยตรงต่อความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์และโอกาสในการสร้างรายได้ที่เพิ่มขึ้น

5. การทอ นำเส้นกกที่ย้อมสีแล้วมาทอเป็นผืนเสื่อตามต้องการ โดยความกว้างขึ้นอยู่กับขนาดของเส้นกกหากต้องการลวดลายก็ทำได้โดยทอสลับสีที่ย้อมไว้หรือทอลายมัดหมี่ที่เตรียมไว้แล้ว ความยาวเท่าที่ต้องการ โดยใช้ฟืมทอ โดยมีขั้นตอนการทอดังต่อไปนี้ 1) นำเชือกในลอนหรือเชือกเอ็น ซึ่งที่กึ่งทอเส้นให้เป็นเส้นตามกึ่งทอและฟืม เลือกสายฟืมและขนาดของฟืมให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ นำฟืมไปตั้งให้ไต่ระดับ (ขนาดทอคนเดียว) 2) นำเชือกในลอนมาซึ่งริมฟืมอันแรก เริ่มจากด้านซ้ายหรือขวาก่อนก็ได้แล้วแต่ถนัด การซึ่งเชือกมัดเชือกที่ซึ่งให้ตึงและแน่น สอดเชือกเข้ากับเหล็กตีนเสื่อใช้เชือกสอดเข้าไปในรูฟืมที่เจาะไว้เป็นสองแถวแล้วดึงปลายเชือกไปเกาะติดกับตะปูที่ตอกงอไว้ติดกับไม้อีกท่อนหนึ่ง แล้วยึดกันให้แน่น เชือกดึงให้ยาวตามความยาวของเสื่อ 3) นำกกที่ย้อมสี สอดเข้ากับไม้สอดเพื่อที่จะสอดเข้ากับกึ่งทอเสื่อ 4) เมื่อสอดกกเข้าไปแล้วผลักฟืมเข้าหาตัวเองให้กกแน่นติดกันเป็นการขึ้นลายต่าง ๆ 5) การทอจะต้องคว่ำฟืมเพื่อให้มีช่องว่างสำหรับสอดกก จะสอดเส้นกกโดยแนบส่วนหัวของเส้นกกกับไม้สอด และสอดไปตามช่องระหว่างเชือกที่แยกออกจากกันขณะที่คว่ำฟืม พอสอดไปสุดริมเชือกอีกข้างดึงไม้สอดกลับคืนให้เหลือแต่เส้นกก จากนั้นกระทบฟืมเข้าหาตัวแล้วหงายฟืมใช้ส่วนปลายของเส้นกกแนบกับไม้สอด สอดกกเข้าไปอีก กระทบฟืมเข้าหาตัว 6) ไพริมเสื่อทางด้านซ้ายมือ การไพรมเสื่อ คือ การใช้เส้นกกมาผูกที่ปลายกกม้วนลงแล้วสอดพับเชือกขัดไว้ให้แน่น เพื่อยึดเส้นกกเข้าด้วยกันในระหว่างทอไม่ให้ปลายเส้นกกหลุดออกจากกัน ไพริม เป็น (คำเรียกเฉพาะของการทอเสื่อหมายถึงการมัดปม) 7) คว่ำฟืม ไพริมเสื่อทางด้านขวามือทำ

เช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ขนาดตามที่ต้องการ 8) เสริมจากการทอเสื่อ จึงทำการปลดออก
จากโครงตักเย็บ และเก็บรายละเอียดของรูปทรงให้เรียบร้อย จะได้รูปที่ต้องการ หลังจากนั้น
นำไปตากแดดจนแห้งสนิทนำไปใช้ประโยชน์ได้

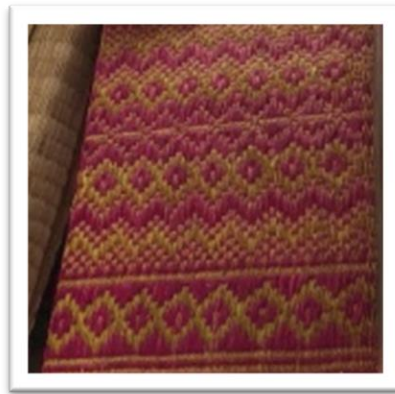

ภาพที่ 1 การเก็บลายทอของชุมชนไ้วโนเสื่อ 1 ผืน ชุมชนบ้านตุน จังหวัดสระแก้ว

4.2.3 พหุวัฒนธรรมต่อการถ่ายทอดและการปรับตัวของภูมิปัญญาการทอ
เสื่อกก ชุมชนบ้านตุนตั้งอยู่ในพื้นที่รัฐประเทศไมไกลจากชายแดน จึงมีการผสมผสาน
อัตลักษณ์ไทย-กัมพูชาอย่างลึกซึ้ง ลักษณะกระบวนการทอพบว่า ยังคงยึดตามวิธีการดั้งเดิม
ที่รับมาจากบรรพบุรุษชาวกัมพูชาที่อพยพมา ลวดลายดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์เป็นลายหลักของ
ชุมชนคือ ลายคู่ ลายสอง ลายสาม ปัจจุบันชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการของตลาดจึงออกแบบ
ให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น ลายสมัยใหม่ที่พัฒนาคิดค้นขึ้น เช่น ลายต้นสน ลายดอกกุหลาบ
ลายฟันปลา ลายลูกแก้ว ลายพิกล ลายข้าวหลามตัด และปรับเปลี่ยนให้หลากหลายนำไป
พัฒนาผลิตภัณฑ์ เช่น กล้อง ตะกร้า เสื่อบังแดด และเสื่อหลายขนาดเพื่อการนำไปใช้งานให้
เหมาะสมกับพื้นที่ โดยมุ่งการผลิตงานที่ตอบสนองความต้องการของตลาดนักท่องเที่ยวและ
ตลาดเมืองสินค้าส่งเสริมหัตถศิลป์ชุมชน ความเป็นพหุวัฒนธรรมของชุมชนบ้านตุน ไม่ได้จำกัด
อยู่เพียงแค่ที่อยู่อาศัย แต่ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่รอยต่อทางวัฒนธรรม” (Cultural interface)
ความหลากหลายของชาติพันธุ์ไทย-กัมพูชา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรม
ระหว่างกัน ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกจึงไม่ได้ถูกส่งผ่านในฐานะมรดกที่หยุดนิ่ง แต่เป็นผลผลิต
จากการปะทะประสานระหว่าง “ทักษะเชิงช่างดั้งเดิมจากกัมพูชา” ซึ่งเน้นความประณีตและ
โครงสร้างลายกับ “รสนิยมการบริโภคและการจัดการเชิงพาณิชย์แบบไทย” กระบวนการนี้ทำ
ให้เกิดการสั่งสมและหลอมรวมจนกลายเป็น “ภูมิปัญญาเฉพาะถิ่น” สอดคล้องกับ นิมนวล
จันทร์ และเสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร (2560) ได้อธิบายถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไม่ควรหลุดลอยออกจากฐานความรู้ เพราะจะทำให้ไม่สามารถพัฒนาบูรณาการต่อได้
การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญใน
การสร้างสื่อสารหรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญานั้นให้สามารถเชื่อมโยงกับสังคมสมัยใหม่หรือการ
ประยุกต์ให้สมสมัยมิฉะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปใน
ที่สุด เสื่อกกของชุมชนแสดงอัตลักษณ์ ลวดลาย ทางวัฒนธรรมจากจินตนาการของผู้ทอ

ไปสู่การปรับเปลี่ยนจากลายคู่หรือลายสองดั้งเดิม สู่ลวดลายที่มีความเป็นร่วมสมัย ชี้ให้เห็น “รากเหง้า” และ “โลกสมัยใหม่”

ชุมชนวัฒนธรรมได้สร้างลายใหม่ โดยหยิบเอาองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ที่พบเห็นในชีวิตประจำวันมาประยุกต์ ทำให้เกิดงานหัตถศิลป์ที่มีความหมายใหม่ (Re-signification) ตอบโจทย์ทั้งในแง่คุณค่าทางจิตใจของคนในพื้นที่ และมูลค่าทางเศรษฐกิจในสายตาของคนภายนอก

ภาพที่ 2 การทอลายพื้นปลา ลายลูกแก้ว (ลายพัฒนาใหม่) และประยุกต์ให้อยู่ในผืนเดียวกัน

พหุวัฒนธรรมส่งผลให้มีการสืบทอดระบบครอบครัวในชุมชนคือ เป็นการถ่ายทอดแบบไร้พรมแดนที่พบอยู่ในความสัมพันธ์ทางเครือญาติจากการเชื่อมโยงในกลุ่มสายตระกูลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ทำให้เกิดการหมุนเวียนขององค์ความรู้อยู่ตลอดเวลา การทอเสื่อกกของชุมชนเป็นภูมิปัญญาที่สามารถพัฒนาได้ โดยมีกิจกรรมพิธีกรรมผ่านการไปมาหาสู่กันกลายเป็นภูมิปัญญาที่มีชีวิตที่พร้อมจะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจสังคม

4.2.4 ภูมิปัญญา การถ่ายทอด และการสร้างมูลค่า กระบวนการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านต้นช้างต้น ไม่เพียงแสดงถึงความละเอียดอ่อนและทักษะเฉพาะทางเท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงกลไกการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของชุมชน และศักยภาพในการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดจากบทความวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา (Knowledge transfer of wisdom) บุศรินทร์สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า (2563) ได้ศึกษาการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอเสื่อกกในจังหวัดจันทบุรี โดยชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการถ่ายทอดความรู้นั้นมีทั้งแบบไม่เป็นทางการผ่านการซึมซับในครอบครัวและการลงมือปฏิบัติจริง และแบบเป็นทางการผ่านการรวมกลุ่มหรือศูนย์เรียนรู้ กรณีของชุมชนบ้านต้นเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะแรกเริ่มที่ผู้สืบทอดภูมิปัญญาได้รับการถ่ายทอดทักษะจากการ “ช่วยเหลือบิดามารดาในการทอเสื่อ” ตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งทำให้เกิด “ความชำนาญและซึมซับองค์ความรู้มาโดยธรรมชาติ” การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริงและประสบการณ์ตรงนี้เป็นหัวใจสำคัญของการรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้ผู้เรียนเข้าใจใน

รายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละขั้นตอน ตั้งแต่การเลือกกกที่เหมาะสม การสอยให้ได้ขนาดที่สม่ำเสมอ ไปจนถึงเทคนิคการย้อมและการทอที่ซับซ้อน เช่น การ “โพรม” ซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะที่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์จริง ภูมิปัญญานี้ก็กำลังเผชิญกับความท้าทายที่สำคัญ นั่นคือปัญหาการหาวัตถุดิบหลัก คือ ต้นกก ที่เริ่มหายากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ประโยชน์อื่นมากกว่าทางการเกษตร แต่ด้วยความผูกพันทางงานหัตถกรรมชุมชนยังคงหาแหล่งต้นกก จากพื้นที่อื่น ๆ บริเวณคู คลอง ริมหนองน้ำ หรือแม้กระทั่งการปลูกกกไว้รอบบริเวณบ้าน เพื่อเป็นการเตรียมป้องกันสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการไม่มีพื้นที่ปลูกต้นกก

การสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value creation) กระบวนการทอเสื่อกกของบ้านต้นไม้ได้หยุดอยู่เพียงแค่การผลิตเพื่อใช้สอยเท่านั้น แต่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อ “เพิ่มความสวยงามและมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์” โดยเฉพาะการพัฒนา “จากการทอแบบดั้งเดิมไปสู่การทอแบบมีลวดลาย” ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการสร้างมูลค่าเพิ่มที่ ทัศนภาพ ไรจน์พิทักษ์กุล (2553) ได้ศึกษาไว้ในกรณีของชุมชนตำบลกระทุ่มแพ้วพบว่า การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านสามารถทำได้ผ่านการทำความเข้าใจในสถานการณ์ การปรับปรุงกระบวนการเรียนรู้ และการเชื่อมโยงกับปัจจัยภายนอก บทบาทของการทอเสื่อกกไม่ได้จำกัดอยู่เพียงงานอดิเรกแต่ได้กลายเป็นแหล่งรายได้เสริมที่ดี หรือในบางครัวเรือนถือเป็นอาชีพหลักที่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัว นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์เสื่อกกยังถูกนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นของฝาก และเป็นส่วนหนึ่งของงานบุญประเพณีในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นคุณค่าทั้งในมิติเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

การทอเสื่อกกสามารถเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ ทำให้ภูมิปัญญานี้ไม่ได้เป็นเพียงอดีต แต่ยังคงมีการเคลื่อนที่และมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน ในปัจจุบันการทอเสื่อกกได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ มีการพัฒนาในหลายด้าน ทั้งการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ บนผืนเสื่อให้มีความสวยงามและหลากหลายมากขึ้น การปรับปรุงคุณภาพของวัตถุดิบ และการยกระดับฝีมือการทอ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่มขึ้น และช่วยให้กลุ่มชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อประกอบอาชีพทอเสื่อมีความเข้มแข็ง สามารถรวมกลุ่มและบริหารจัดการด้านการทอเสื่อในกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน กระบวนการผลิตเสื่อกกตั้งแต่เริ่มต้นจนจบสะท้อนให้เห็นถึงความประณีตและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้าน การเก็บเกี่ยวต้นกกต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ในการเลือกช่วงเวลาที่เหมาะสม คือเมื่อกกมีอายุประมาณ 2-3 เดือนและเริ่มออกดอก เพื่อให้ได้เสื่อกกที่มีความเหนียว ทนทาน และไม่ขาดง่ายเมื่อนำไปทอ เป็นความเข้าใจในธรรมชาติที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน ถัดมาคือขั้นตอนการ “สอยกก” ซึ่งต้องใช้มีดคมในการแบ่งเสื่อกกให้มีขนาดเท่า ๆ กันอย่างละเอียดอ่อน ตามด้วยการตากแดดให้แห้งสนิทและเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเพื่อให้ได้เสื่อกกที่พร้อมสำหรับการนำไปย้อมและทออย่างมีคุณภาพ ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านต้นไม้ได้เป็นเพียงหัตถกรรมพื้นบ้านธรรมดา แต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต สะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัว ความพยายามในการรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิม และความเข้าใจในคุณค่าของสิ่งที่บรรพบุรุษได้ส่งมอบให้ การคงอยู่และการพัฒนาของภูมิปัญญานี้จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความเข้มแข็งของชุมชน และเป็นตัวอย่างที่ดีของการผสานคุณค่าดั้งเดิมเข้ากับการปรับตัวให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน

5. อภิปรายผล

บริบท พหุวัฒนธรรมไทย-กัมพูชา ในชุมชนบ้านต้นส่งผลต่อกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาการทอเสื่อกก โดยแสดงออกในรูปของความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการรักษาภูมิปัญญาให้คงอยู่ท่ามกลางพลวัตทางสังคมและเศรษฐกิจชายแดน ในแง่ของการสืบทอดทักษะการถ่ายทอดองค์ความรู้ยังคงเป็นไปตามแบบแผนดั้งเดิมที่ได้รับอิทธิพลจากบรรพบุรุษชาวกัมพูชา ซึ่งเน้นการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการภายในเครือญาติเป็นหลัก แต่ในแง่ของผลิตภัณฑ์และการตลาด อิทธิพลพหุวัฒนธรรมได้กระตุ้นให้เกิด การปรับตัวเชิงสร้างสรรค์ โดยช่างทอเสื่อสามารถบูรณาการลวดลายและรูปแบบใหม่ ๆ เข้ากับเทคนิคการทอดั้งเดิม เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีความร่วมสมัยและตอบโจทย์ความต้องการของตลาดหัตถกรรมและเศรษฐกิจเขตชายแดนได้ การปรับตัวนี้จึงไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิค แต่เป็นการแสดงออกถึง ความสามารถในการปรับตัวของวัฒนธรรมที่ใช้ภูมิปัญญาเป็นเครื่องมือในการสร้างความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการภูมิสังคมในพื้นที่ที่มีความหลากหลาย การประกอบอาชีพทอเสื่อกก ชาวบ้านเพาะปลูกต้นกกเองในบริเวณรอบบ้านและที่นา สะท้อนการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและพึ่งพาตนเอง ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกเป็นการสืบทอดองค์ความรู้และประสบการณ์จากบรรพบุรุษสู่ปัจจุบัน ทั้งกระบวนการผลิต การใช้สี การย้อมสี และการสร้างลวดลาย จนกลายเป็นผลิตภัณฑ์เสื่อกกในปัจจุบันที่มีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอเสื่อกกบ้านต้นและได้รับการยกระดับเป็นสินค้า OTOP พัฒนาการของภูมิปัญญานี้สอดคล้องกับประวัติการทอเสื่อกกที่บ้านแพ่ง ซึ่งสืบทอดมากกว่า 100 ปี มีการปรับเปลี่ยนวัสดุและเรียนรู้เทคนิคการทอลวดลายใหม่ ๆ จนกลายเป็นสินค้า OTOP ระดับ 5 ดาว ด้วยการสนับสนุนจากภาครัฐ (บุญพรรค อวอ้วน, 2554)

นอกจากนี้ แนวคิดการนำนวัตกรรม อาทิ การออกแบบ 3 มิติ และการย้อมสีนาโน เพื่อยกระดับเศรษฐกิจจากการทอเสื่อกก (ระพีพรรณ จันทระ, 2565) ยังสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของบ้านต้นที่ริเริ่มสร้างสรรค์ลวดลายและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ สะท้อนถึงศักยภาพในการต่อยอดภูมิปัญญาด้วยนวัตกรรม ผู้ทอเสื่อกกบ้านต้นทั้ง 4 คน ส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้และกรรมวิธีการทอเสื่อกกมาตั้งแต่เด็กผ่านการซึมซับจากครอบครัวและการฝึกฝนปฏิบัติจริง การเรียนรู้แบบลงมือทำเช่นนี้ช่วยให้เกิดทักษะและความชำนาญอย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับแนวคิดการถ่ายทอดความรู้ที่รวมถึงการแสดงกิริยา การใช้คำพูด และการใช้สีเพื่อให้ผู้รับสื่อเข้าใจและปฏิบัติได้ (พัชติชา กุลสุวรรณ และพงษ์เทพ แซ่เฒ่า, 2554) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นวิถีชีวิตและเครื่องมือในการแก้ปัญหา ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา อย่างไรก็ตาม กลุ่มทอเสื่อกกบ้านต้นยังเผชิญความท้าทายสำคัญ เช่น รายได้และค่าแรงที่ต่ำเมื่อเทียบกับอาชีพอื่น ทำให้ไม่สามารถดึงดูดคนรุ่นใหม่เข้ามาสืบสานภูมิปัญญา ส่งผลให้สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและเริ่มมีปัญหาด้านสุขภาพ นอกจากนี้ การขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในด้านช่องทางการจัดจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ยังเป็นภาระต้นทุนสูง แม้จะมีความท้าทาย แต่ชุมชนบ้านต้นยังมีปัจจัยที่เป็นโอกาสในการสืบสานภูมิปัญญา ได้แก่ ศักยภาพด้านมูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ที่คุ้มค่าได้ กลุ่มผู้สืบทอดที่มีความรู้และทักษะ รวมถึงทรัพยากร

และอุปกรณ์การทอที่มีอยู่ อีกทั้งหน่วยงานที่เคยให้การสนับสนุนในอดีตยังพร้อมที่จะเข้ามาฟื้นฟูภูมิปัญญานี้ ดังนั้น เพื่อความยั่งยืนควรมีการรวบรวมและจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบที่สามารถนำเสนอและเข้าถึงได้ง่าย เช่น วิดีโอ เอกสาร สิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่น ๆ รวมถึงการพัฒนาเป็นบทเรียนหรือหลักสูตรสำหรับเยาวชน เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่อไป

6. องค์ความรู้ใหม่

6.1 การเปลี่ยนผ่านจากภูมิปัญญาสู่เศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน

งานวิจัยนี้ได้นำเสนอองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ “โมเดลความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญา” โมเดลนี้อธิบายการค้นพบในพื้นที่ที่มีบริบทพหุวัฒนธรรมและความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจภายใต้อัตลักษณ์ที่มีความยืดหยุ่นของชุมชนไทย-กัมพูชา ที่เป็นปัจจัยขับเคลื่อนส่งผลให้เกิด "การถ่ายทอดแบบปรับตัว" ซึ่งเป็นกลไกที่ช่วยให้ภูมิปัญญาการทอเสื้อก๊วยคงดำรงอยู่ โมเดลนี้คือ 1) บริบทชุมชนชายแดนพหุวัฒนธรรม (ไทย-กัมพูชา) 2) การขับเคลื่อนหลัก คือความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ที่ปรับเปลี่ยนได้ 3) กลไกการสืบทอดการถ่ายทอดแบบไม่เป็นทางการระดับครอบครัวด้วยการซึมซับร่วมกับการปรับตัวด้านผลิตภัณฑ์สร้างลวดลายรูปแบบใหม่ 4) ผลลัพธ์คือการสร้างรายได้และเกิดอัตลักษณ์ชุมชนเพื่อความยั่งยืน

ชุมชนบ้านตุนแสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาดั้งเดิมสามารถยกระดับจากงานอดิเรกหรือการใช้สอยในครัวเรือน ไปสู่การเป็น ผลิตภัณฑ์สร้างรายได้หลักและเสริม ให้กับครัวเรือนและชุมชนได้จริง โดยมีการจัดตั้ง วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอเสือกก และยกระดับเป็น สินค้า OTOP ซึ่งเป็นแบบอย่างชัดเจนว่าการรวมกลุ่มและสร้างแบรนด์สามารถเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์พื้นบ้านได้อย่างไร ชุมชนอื่น ๆ ที่มีภูมิปัญญาล้ำกันสามารถเรียนรู้การวางแผนการผลิต การตลาด และการจัดการองค์กรเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง

6.2 การผนวกนวัตกรรมและการสนับสนุนจากภาครัฐเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์

เรื่องราวของเสือกกบ้านตุน (รวมถึงกรณีบ้านแพง) แสดงให้เห็นว่าการที่ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการ ส่งเสริมการพัฒนาตลาด การปรับปรุงคุณภาพวัตถุดิบและฝีมือการทอมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับผลิตภัณฑ์ ชุมชนอื่น ๆ สามารถเรียนรู้การสร้างร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำนวัตกรรมใหม่ๆ เช่น การออกแบบลวดลายที่ทันสมัย การพัฒนาเทคนิคการย้อมสี หรือการปรับปรุงคุณภาพวัสดุและอุปกรณ์ มาประยุกต์ใช้กับผลิตภัณฑ์ของตน

6.3 การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแพร่และขยายตลาด

การที่ชุมชนบ้านตุนเล็งเห็นความสำคัญของการใช้ Facebook TikTok และ Instagram ในการเผยแพร่ข้อมูลและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญยิ่งในยุคปัจจุบัน ชุมชนอื่น ๆ สามารถเรียนรู้และนำกลยุทธ์การตลาดดิจิทัลเหล่านี้ไปปรับใช้เพื่อเข้าถึงผู้บริโภคในวงกว้าง สร้างการรับรู้แบรนด์ และขยายช่องทางการจำหน่ายจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับประเทศหรือแม้กระทั่งต่างประเทศ

6.4 การสืบสานภูมิปัญญาผ่านการเรียนรู้แบบซึมซับและประยุกต์ใช้ในหลักสูตรท้องถิ่น

การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอเสื่อกกในบ้านต้นที่เน้นการซึมซับและฝึกฝนตั้งแต่เด็ก รวมถึงการนำเสนอแนวคิดการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการทอเสื่อกกสำหรับนักเรียน แสดงให้เห็นถึงวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาที่น่าสนใจ ชุมชนอื่น ๆ สามารถนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้กับการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตน โดยเน้นการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติจริง และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับระบบการศึกษา เพื่อให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าและเกิดความสนใจที่จะสืบทอดต่อไป

7. สรุป

ชุมชนบ้านต้น ตำบลบ้านด่าน อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว จัดเป็นชุมชนที่มีความได้เปรียบเชิงทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นกก ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักในการประกอบอาชีพหัตถกรรมทอเสื่อกกที่สามารถหาได้ในท้องถิ่นโดยไม่ต้องลงทุนซื้อ แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ในด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชนนี้เป็นหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยังชีพ ซึ่งอาศัยฝีมือ ทักษะ ความรู้ความสามารถ การสร้างสรรค์ และประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษ การถ่ายทอดความรู้ในปัจจุบันเป็นไปในลักษณะไม่เป็นการ โดยมิได้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดเป็นสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลัก กระบวนการเรียนรู้มักผ่านการบอกเล่า การสาธิต และการฝึกปฏิบัติจริง โดยเริ่มจากการเป็นผู้ช่วยหรือลูกมือ จนกระทั่งเกิดความชำนาญ วิธีการถ่ายทอดลักษณะนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธอันดีภายในครอบครัว สร้างรายได้ และปลูกฝังวัฒนธรรมอันดีงาม อย่างไรก็ตาม การขาดการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นระบบอาจนำไปสู่ความเสี่ยงของการสูญหายของภูมิปัญญาเมื่อผู้เชี่ยวชาญในรุ่นปัจจุบันลดจำนวนลง แม้ว่ากลุ่มทอเสื่อกกบ้านต้นจะมีจุดแข็งจากภูมิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ อาทิ รายได้และค่าแรงที่ต่ำเมื่อเทียบกับอาชีพอื่นในชุมชน ส่งผลให้ไม่สามารถดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้เข้ามาสืบสานการทอเสื่อได้ ทำให้สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่เริ่มมีปัญหาด้านสุขภาพ นอกจากนี้ การขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในด้านช่องทางการจัดจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ยังเป็นภาระต้นทุนที่สูงสำหรับกลุ่ม อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านต้นยังมีปัจจัยที่เป็นโอกาสในการสืบสานภูมิปัญญาการทอเสื่อกก ได้แก่ ศักยภาพด้านมูลค่าของผลิตภัณฑ์ที่สามารถสร้างรายได้ที่คุ้มค่าได้หากได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม กลุ่มผู้สืบทอดที่มีศักยภาพและกลุ่มผู้รู้ภูมิปัญญาที่ยังคงสามารถให้รายละเอียดทางเทคนิค วิธีการ ลวดลาย และเรื่องราววิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา รวมถึงทรัพยากรและอุปกรณ์การทอที่มีอยู่ และหน่วยงานที่เคยให้การสนับสนุนในอดีตซึ่งพร้อมที่จะเข้ามาฟื้นฟูการสืบสานภูมิปัญญานี้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้ภูมิปัญญาการทอเสื่อกกของชุมชนบ้านต้นมีความยั่งยืนและสามารถเข้าถึงได้ในระยะยาว จึงควรมีการรวบรวมและจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบของแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ง่ายและมีความคงทน เช่น การจัดทำวิดีโอ เอกสารสิ่งพิมพ์ หรือสื่ออื่น ๆ ที่เหมาะสม รวมถึงการพัฒนา

เป็นบทเรียนหรือหลักสูตรเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ในหมู่เยาวชนท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยดำรงรักษาและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

8. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในด้านข้อเสนอแนะจากการวิจัย และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

8.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

8.1.1 ควรมีการตั้งกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อกกและการสร้างศูนย์ OTOP จะช่วยให้เกิดการรวมตัว แลกเปลี่ยนความรู้ และเพิ่มอำนาจในการต่อรองทางการตลาด

8.1.2 ในชุมชนอาจเพิ่มส่วนนำเสนอการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่และการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นการทอเสื่อกกสำหรับนักเรียน จะช่วยสร้างการรับรู้และส่งเสริมการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่

8.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

8.2.1 ควรมีการพัฒนาคุณภาพของพันธุ์กกและเส้นกกที่ใช้ อุปกรณ์ในการทอลายเส้น รูปแบบของผลิตภัณฑ์ ไปจนถึงการบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

8.2.2 การแสวงหาและพัฒนาแหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย จะช่วยเพิ่มโอกาสในการสร้างรายได้และขยายฐานลูกค้า

9. กิตติกรรมประกาศ

การสนับสนุนของวิทยาลัยโพธิวิชชาลัย ขอขอบพระคุณกลุ่มผู้ทอเสื่อกก ชุมชนบ้านต้นตำบลด่าน อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ที่ให้ความอนุเคราะห์และความร่วมมือในการให้ข้อมูล

10. เอกสารอ้างอิง

- นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, และสุรภูมิ ปัดไธสง. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นิมมล จันทบุญ และเสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร. (2560). การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานสู่ธุรกิจชุมชนในยุคไทยแลนด์ 4.0. *วารสารวิชาการธรรมศาสตร์*, 17(3), 226-234.
- บุญช่วง บุญสุข, ธีระวัฒน์ ศรีสุข และประนอม จันทโรนัย. (2560). ความหลากหลายของพืชวงศ์กก (Cyperaceae) และวงศ์หญ้า (Poaceae) ในสถานีวิจัยสิ่งแวดล้อมสะแกราช จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารพฤกษศาสตร์ไทย*, 9(2), 135-149.
- บุญพรรค อวอวัน. (2554). *การอนุรักษ์และพัฒนาการทอเสื่อกก: กรณีศึกษาบ้านแพง อำเภอกอสน์ จังหวัดมหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- บุศรินทร์ สายรัตน์ และจักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า. (2563). การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่อกก ของจังหวัดจันทบุรี. *วารสารการวัดผลการศึกษา*, 37(101), 104-113.

- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 22). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชธิชา กุลสุวรรณ และพงษ์เทพ แซ่เต๋อ. (2554). *โครงการแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาด้านการรักษาการเจ็บป่วยด้วยพืชสมุนไพรพื้นบ้านโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชนเผ่าม้งบ้านขุนช้างเคียน ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่* (รายงานผลการวิจัย). สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).
- ระพีพรรณ จันทรส. (2565). การยกระดับเศรษฐกิจชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอเสื่อก โดยใช้นวัตกรรม กรณีศึกษาตำบลโพรงงาม อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 7(1), 843-853.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2551). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). คำสมัย.
- ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล. (2553). *การสร้างมูลค่าเพิ่มการทอเสื่อกเพื่อเศรษฐกิจชุมชนของบ้านนาฝุ่น ตำบลกระทุ่มแพ้ว อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี* (รายงานผลการวิจัย). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ลักษณะพร โรจน์พิทักษ์กุล. (2555). *การพัฒนาตลาดสายเสื่อกและการถ่ายทอดนวัตกรรมใหม่ของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปเสื่อกบางพลวงเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน* (รายงานผลการวิจัย). คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- วันดี มาตสธิตย์. (2550). *การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์สิ่งทอสู่ชุมชน*. คณะอุตสาหกรรมสิ่งทอและออกแบบแฟชั่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications, Inc.